

УЛОГА РАТНИХ ИСКУСТАВА У ИЗГРАДЊИ ТЕОРИЈЕ РАТНЕ ВЕШТИНЕ

Да бисмо установили научну основу појма и садржине ратног искуства, за моменат ћемо апстраховати његове војне специфичности и поћи од схватања искуства у друштвеној делатности уопште. Прво питање на које треба одговорити у овом случају јесте — однос праксе и искуства. У њему и нема нарочито спорних ствари. Формулације као што су: „искуство је концентрисана пракса“, или „уопштена пракса“, или „норме изведене из праксе“ итд. изражавају битно исту суштину и мислим да немају потребе за посебном аргуменацијом. Оно што је за нас овде најважније да констатујемо јесу две ствари: 1) да искуство није исто што и пракса и 2) да се оно заснива искључиво на пракси и да се преко њега пракса јавља као фактор утицаја у општедруштвеној делатности.

Не улазећи још увек у специфичности ратне праксе, па према томе и ратног искуства, задржавајући се у оквирима односа праксе и искуства, треба констатовати и следеће: теорија ратне вештине, као и свака друга теорија о одређеној људској делатности, јесте форма субјективног одраза одређене објективне стварности у људској свести. Према томе, и процес те спознаје, односно изградње теорије ратне вештине иде по основној марксистичкој гносеолошкој девизи: од живог посматрања ка апстрактном мишљењу и од њега ка пракси. То би значило да је ратна пракса онај први основни извор изградње теорије ратне вештине. На њој се примарно врши то „живо посматрање“, које је полазна тачка сваке теорије. Али, први резултати сређивања, уопштавања и систематизовања ратне праксе јављају се у ствари као одређена ратна искуства, која даље функционирају као један од фактора изградње теорије ратне вештине.

Међутим, ратна пракса па, према томе, и ратна искуства имају неколико својих специфичности које, уз начелно правилну примену искустава уопште, битно опредељују њихово коришћење. Те специфичности биле би углавном следеће:

1. — Ратна пракса није нешто што се непрекидно одвија. Она је повремена, са већим или мањим размацима, отуда и крња, непотпуна. Уколико је размак између праксе прошлог и будућег рата већи било временски, технички, економски, друштвено-политички или у било којој области научних достигнућа, утолико је непотпуност про-

шле ратне праксе већа па, према томе, и њена улога у изградњи теорије ратне вештине будућег рата требало би да буде мања. Зато се често у војној литератури сусрећемо са изреком: „Нови рат никада не почиње тамо где се прошли завршио“. То се веома често истиче као поука. Но, и поред тога, ми ћемо у историји ратова и ратне вештине, не ретко, наићи на случајеве где су се поједине земље спрема-
 ↗ ле „за прошли, а не за будући рат“.

2. — Да би се надокнадио тај „недостатак“ ратне праксе, период између два рата испуњен је т.зв. мирнодопском праксом која, свакако, игра одређену улогу у изградњи теорије ратне вештине. Међутим, мирнодопској пракси која се састоји из разних вежби, маневара итд., недостаје неколико битних елемената праве ратне праксе као што су: стварно реаговање непријатеља, које је често друкчије од наших предвиђања: затим, непостојање опасности по живот итд. Вредност мирнодопске праксе зависи, пре свега, од тога колико је правилно сагледана перспектива, услови, карактер и физиономија будућег рата, као и главне карактеристике дејстава обеју ратујућих страна. Уколико су предвиђања даље од реалне оцене, утолико је већа дефектност утицаја мирнодопских искустава на теорију, доктрину и, наравно, будућу ратну праксу.

3. — Изразита специфичност коришћења ратних искустава изазвана је и чињеницом да се војна активност никад не примењује на мртву материју, или на неки живи објекат који углавном пасивно реагира. Напротив, то је увек деловање на живи објект који свесно, често за супротну страну, потпуно неочекивано реагира. То даје посебно обележје изучавању ратних искустава са нарочитим акцентом против тежње за изналажењем шематизованих закона вођења рата.

Имајући у виду начелне научне поставке о улози искуства при изградњи одређених теорија, као и истакнуте особености ратних искустава, можемо прићи конкретной анализи улоге ратних искустава у изградњи теорије ратне вештине.

Ако је пракса полазна тачка испитивања сваке теорије, онда је и ратна пракса полазна тачка испитивања и основа теорије о рату. Већ смо раније рекли да се ратна пракса у изградњи теорије ратне вештине не јавља онако сирова, него сређена, уопштена у виду одређених ратних искустава.¹ То би био први и један од битних извора изградње теорије ратне вештине. Други важан извор јесу искуства стечена у тзв. мирнодопској пракси, док би трећи битни извор био нови материјално-технички и друштвено-политички услови вођења рата.

То би били основни извори од којих се у најширем смислу полази у изградњи теорије ратне вештине. Њих не треба бркати са анатомским факторима рата и ратне вештине, као што су: човек, материјални фактор, простор и време: Уствари, улога сваког од ових

¹ И за сређивање те сирове ратне праксе потребна је наравно одређена теоретска делатност. Али то је посао историје ратова.

фактора углавном се и сагледава кроз коришћења поменутих основних извора теорије ратне вештине.

Због три тако истакнута извора на којима базира свака теорија ратне вештине, у војној литератури се често сусрећемо са неким спорним питањима од којих је једно нарочито интересантно са становишта ове теме. То је питање важности појединих извора и њихов међусобни однос у изградњи теорије ратне вештине.

Ово питање, или тачније, ова област питања рашчлањује се на неколико логички повезаних проблема, од којих би најинтересантнији били следећи: који од три истакнута извора игра пресудну улогу у изградњи теорије ратне вештине? То питање је спорно више кад се ради о изградњи теорије ратне вештине будућег рата, него кад се ради о оцени историје теорије ратне вештине. Наиме, ако би се оно превело на практичан језик, гласило би: да ли теорију ратне вештине и на бази ње одређену ратну доктрину будућег рата треба првенствено заснивати на ратним искуствима минулих ратова, или на предвиђању утицаја нових материјално-техничких и друштвено-политичких услова вођења рата? Затим, да ли је у складу са постављеним питањем тачно тврдити да базу теорије ратне вештине чини ратна пракса и то, у највећем степену, пракса и искуство последњег рата? Ако за моменат одговоримо на ово последње питање потврдно, под условом да се између прошлог и будућег рата нису догодиле неке значајније промене које би могле битно утицати на вођење будућег рата, ипак тај одговор морамо подврћи озбиљној анализи ако је у питању револуционарни скок у средствима и осталим условима за вођење рата, као што је то управо случај сада, после Другог светског рата.

Одговори на та питања могли би се свести у две основне групе са једном заједничком напоменом: да нико потпуно не искључује утицај било који од поменутих извора, али зато знатно потенцира или умањује значај појединих од њих у складу са својим гледањима.

Једни тврде да се теорија ратне вештине будућег рата не може битно заснивати на искуствима минулих ратова укључујући ту и Други светски рат, него на својствима најновијих ратних средстава. У потврду ове тезе помиње се доста аргумената од којих би следећи били најинтересантнији:

а) Спорно је да ли треба теорију ратне вештине првенствено заснивати на искуствима прошлих ратова чак и када у међувремену нема неких већих промена у средствима за вођење рата. Међутим, када се средства и остали услови за вођење будућег рата битно мењају у односу на прошли рат, онда су ту потребне и квалитативно нове форме организације и формације армија и квалитативно нови поступци у свим доменима ратне вештине. Ту стара искуства не могу бити база новог квалитета.

б) Историја нас учи да се, тамо где су искуства прошлих ратова била доминантна у изградњи доктрине за будући рат, промашио циљ, да се спремало за прошли а не за будући рат. Као пример узима се Француска и низ других европских земљама пред Други светски рат.

в) Треба водити рачуна о историској истини да старо увек вуче назад и да се, истовремено, енергично бори против новогa које се рађа и које је обично упочетку слабије иако перспективније.

Гледања друге, овој супротне групе војних теоретичара по истакнутим питањима могла би се углавном свести на следеће: да појава квалитативно нових средстава за вођење рата, истина, мења многе поступке и организациске форме дејства — у тактици више него у стратегији — али да основни принципи вођења рата, изведени из ратних искустава, остају и даље на снази и да, према томе, они и убудуће морају бити основа изградње савремене теорије ратне вештине.

Поставља се питање: која је од две поменути теорије тачна, односно да ли је и једна од њих у целини прихватљива? Одговор на то питање може дати само конкретна анализа основних елемената тих теорија.

На први поглед, без неких озбиљнијих анализа, види се да и једна и друга теорија имају елемената истине, али да истовремено обе, иако по суштини потпуно супротне, имају једну заједничку слабост, а та је: искључивост и једностраност у схватању суштине и смисла ратних искустава. Из тога следује логички закључак да за аргументирану анализу поменутих теорија треба претходно јасно одредити схватање суштине и смисла ратних искустава.

Да пођемо логичким редом, управо онаквим какав се у пракси догађа. Рекли смо да је ратна пракса полазна тачка испитивања теорије ратне вештине и то, обично, са тежиштем на последњем рату. Прво сређивање те сирове грађе, њено систематизовање и хронолошко повезивање, уз извесно уопштавање, стварање закључака и фиксирање одређених искустава врши, нормално, историја ратова. Она, та релативно сређена искуства, предаје теорији, која их користи за своје даље развијање и евентуално стварање нове доктрине.

Како сада изгледа то коришћење? Начелно овако: критичка анализа искустава комбинује се са резултатима мирнодопских искустава и са предвиђањем новина која ће изазвати нова средства и нови општи и посебни услови вођења рата. То заједничко комбиновање, ако је реално учињено, нормално ће кориговати како извесне екстремности у предвиђањима новина, тако и тежње за апсолутизирањем и конзервирањем искуствених норми. Даљи пут иде од теорије ка доктрини да би се вредност свега тога проверила у пракси будућег рата. Разуме се да посао теорије не престаје почетком и током будућег рата, него, напротив, тада постаје најинтензивнији.

То значи да је и теорија ратне вештине, као и свака друга теорија која има одређену друштвено-практичну вредност, могла бити примарно изведена само из праксе. И овде, као и у другим областима, теорија има, наравно, релативну самосталност. То, између осталог, значи да она, на одређени начин, повратно делује на ратну праксу, да у другом степену зависи и од неких других елемената, али све то скупа мора опет бити проверено у ратној пракси као једином и врховном критеријуму вредности теорије и доктрине. Ради тога и у усло-

вима кад је у питању такав револуционарни скок у средствима и другим елементима вођења рата какав је то данас, не може се теорија ратне вештине будућега рата заснивати на некој произвољној оцени утицаја нових средстава. Напротив, основни оквири те теорије не могу мимоићи целокупно досадање ратно искуство, него се баш морају заснивати на њему. И у ратној пракси и вештини, као и у осталим областима друштвене делатности, ново се рађа из старога, укида га, превазилази, али никада не настаје без везе са старим.

Ако се Французима као и неким другима пребацује да су се између Првог и Другог светског рата припремали за рат који је прошао а не за онај што је наилазило, онда се то чини с потпуним правом. Али, то истовремено не може бити никакав озбиљан аргумент у доказивању веома мале вредности ратних искустава за будуће ратове. То може бити само доказ да не треба ненаучно прилазити коришћењу ратних искустава. Французи су у поменутом примеру испољили, поред већ низа познатих слабости у коришћењу ратних искустава, и једну слабост коју је релативно лакше учинити. Наиме, они су се доста буквално држали препоруке да се треба користити у првом реду искуствима последњег рата. Нема сумње да је та препорука, ако се правилно схвати, сасвим на своме месту. Али, треба имати у виду да, ако можда у погледу тактичких поступака не треба ићи много даље уназад од последњег рата (ни ово се не сме апсолутизирати), тако исто не стоји и са низом проблема из области стратегије. Ако се ратна пракса дужег историског периода подвргне научној анализи, јасније се могу уочити тенденције и новога што се рађа и старога што одумира, јасније се, у стратеским оквирима, могу сагледати карактеристике будућега рата него ако се то предвиђање заснива на коришћењу искустава само последњег рата.

Ако бисмо укратко резимирали оцену аргумената оне прве теорије онда је, вероватно, најбоље рећи следеће: не треба бркати питања о коришћењу ратних искустава у изградњи теорије ратне вештине са питањем о начину њиховога коришћења. Ако искључујемо лош начин њиховога коришћења, не треба искључивати и њихово коришћење уопште.

Суштина ставова друге теорије базира на метафизичком гледању на друштвени развитак уопште и процес спознаје посебно. Њихова основна аргументација базира на претпоставци о постојању неких „вечних“ принципа и закона рата до којих се, наводно, дошло проучавањем праксе. Они стално дејствују, суштина свих поступака је у њима садржана, док нова средства и услови рата модификују само форме њихове реализације. Лако је видети колико та тврдња противречи реалном схватању о суштини и карактеру самога рата. Очеvidно је да једна историски ограничена појава као што је рат не може имати никакве „вечне“ законе. Осим тога, ако би се све новине у начину вођења рата и свега онога што је везано за то свеле на обично квантитативно модификовање већ постојећих и познатих закона, нарочито у стратеским оквирима, што се посебно потенцира, онда би се јако упростила проблематика вођења рата, а и улога рат-

них искустава фактички би се деградирала, иако то, можда, на први поглед изгледа баш супротно код ове теорије. Иако ова теорија јако противречи савременој друштвеној пракси у свим њеним областима и некако на први поглед својом конзервативношћу оставља утисак погрешније теорије од оне прве, ипак се доста често сусреће у западној војној литератури.

На основу изложеног излази да је ратна пракса преко ратних искустава једна од основа сваке теорије ратне вештине. То значи да се при изградњи сваке теорије ратне вештине мора најпре поћи од ратних искустава. Оно што нова ратна средства и остали нови услови вођења рата носе собом, суочава се на одређен начин са ратним искуствима. Овакав логичан пут изградње теорије ратне вештине не треба побркати са степеном учешћа три поменута извора у тој изградњи. Иако су методолошки ратна искуства увек основа сваке теорије ратне вештине, то никако не прејудуцира стварни степен њиховога учешћа у изградњи сваке конкретне теорије ратне вештине. Колики ће тај степен бити зависи, пре свега, од тога колике су квалитативније промене извршене у средствима и осталим условима за вођење рата. Уколико су те промене веће, утолико ће учешће искуствених норми из прошлих ратова у изградњи будуће теорије ратне вештине бити мање и обратно. Треба посебно подвући да се важност промена не односи само на средства, односно ратну технику, него и на остале опште и посебне услове вођења рата. То значи да, и поред огромних квалитативних промена у наоружању и осталој техници уопште, једна земља може водити евентуални будући рат у неким другим условима (на пример, општем односу снага, посебно односу у техници итд.) веома сличним са ратом који је водила у прошлости. Јасно је онда да ће она моћи и требати користити и та своја ратна искуства уопште и по појединим питањима, утолико више уколико су услови будућега рата по појединим општим и посебним проблемима сличнији са ратом чија се искуства користе.

Поред тога, степен учешћа ратних искустава у изградњи теорије ратне вештине зависи још и од квалитета самих искустава, као и од тога колико ће субјективни фактор умети правилно да их користи.

У вези са досадашњим излагањем хтео бих истаћи још једну, по моме мишљењу, погрешну појаву која се сусреће и у нашој војној литератури, а корен јој је у непотпуном разумевању односа тих основних извора у изградњи теорије ратне вештине. Сматра се да сваки од основних извора битно формира један део теорије ратне вештине који има релативно засебан значај и самосталност. Тако, на пример, често се истиче да онај део теорије ратне вештине који је израђен на бази изучавања прошлих ратова, уколико је објективно, научно обрађен и обухвата искуства већег броја држава, чак добија општи, универзални значај и важи, начелно, за све оружане снаге било које земље. Међутим, теорија ратне вештине не може имати свој засебни део који је обрађен само на бази ратних искустава, нити он као такав може да фунгира у теорији ратне вештине. Ако се схвата суштина једин-

ства теорије ратне вештине, онда се закључци изведени из ратног искуства не могу сматрати делом теорије ратне вештине у њеној финалној форми, него само елементом који ће се комбинирати са осталима и тек ће та комбинација дати готову, резултатски јединствену теорију ратне вештине. Мислимо да је поменуто схватање резултат помало механицистичког гледања на улогу основних извора у изградњи теорије ратне вештине.

Уз тако начелно дато место и улогу ратних искустава у изградњи теорије ратне вештине потребно је истаћи још неке битне карактеристике о којима је нужно водити рачуна. Свака искуствена норма мора се свестрано размотрити, али пре свега треба установити следеће:

— Шта је било правилно а шта погрешно са становишта оне конкретне историске ситуације из које је та норма изишла?

— Шта је у тој норми небитно, случајно, а шта опште, релативно законито?

— Шта је то битно ново и има тенденцију развоја у будућем рату, иако у датој историској ситуацији није играло значајну улогу, односно, шта је то што има тенденцију одумирања иако је у датом моменту можда и доминантно?

— Шта се од онога што је релативно законито може користити за теорију и доктрину будућег рата, а шта се опет од тога може користити у специфичним условима једне земље или једне одређене ситуације?

Основни позитиван резултат проучавања свих искустава јесте у томе што даје могућност правилног резонувања ради сналажења у разним ситуацијама и разним условима, а не неко позитивно познавање рецепата по којима би се радило. Због тога један од првих захтева од истраживачко-научног рада на сређивању и коришћењу искустава јесте објективно-критички однос према искуствима, без обзира на то чија су и колико су на први поглед корисна. Поред осталог, треба, на пример, водити рачуна и о томе да се не могу са сигурношћу глорификовати сви поступци победника у условима кад је он имао такву општу надмоћност да побеђени, макар извесне ствари врло добро радио, није могао значајније утицати на општи исход борбе. Ту се често губе из вида добре ствари које је побеђени радио и обратно, не уочавају се увек чак и озбиљне грешке које је победник учинио.

Потребно је имати у виду да различити услови коришћења потпуно различито рефлектују једно исто искуство у истом временском периоду, тј. различити услови појединих земаља и конкретних борбених ситуација захтевају потпуно различито коришћење истих искустава.

* * *

*

Покушаћу да конкретном анализом неких примера из Другог светског рата и НОР-а докажем методолошку и суштинску вредност поставки изнетих у претходном излагању.

Начин употребе, организација и формација оклопних јединица у почетном периоду Другог светског рата

Познато је да је у почетном периоду Другог светског рата Немачка имала битно друкчију доктрину употребе, па према томе и организацију и формацију оклопних јединица, него, на пример, Француска и СССР. Док су Немци своје оклопне јединице употребљавали у маси, на главном правцу удара, на уском фронту у првом ешелону и док су им оне биле носиоци стратегиског маневра, дотле су Французи и Совјети своје оклопне јединице употребљавали првенствено за извршавање тактичких задатака пружајући непосредну и посредну ватрену подршку пешадији. То је, наравно, имало за последицу адекватну организацију и формацију оклопних јединица. Код Немаца су крупне оклопне формације — корпуси и армије, код Француза највећа јединица — је оклопна дивизија, а код Совјета оклопна бригада, док су тек 1942 год. формирали оклопне корпусе и армије. Резултати тако битно различитих решења употребе, организације и формације оклопних јединица код Немаца, Француза и Совјета су веома добро познати.

Поставља се питање какви се закључци општег значаја могу извући из проучавања тих искустава?

а) Доктрина употребе оклопних јединица са којом су Немци ушли у Други светски рат била је знатно боља од совјетске и француске. Она је правилније уочила и схватила могућности које је пружао тенк као борбено средство. Управо те могућности биле су једна од основа на којима је грађена целокупна немачка доктрина муње-витог рата. Сва искуства Првог светског рата нашла су посве друго место у немачкој него у француској или совјетској доктрини. Она се сасвим друкчије рефлектовала код Немаца, који су у тенку подржаном авионом видели основно средство које ће будући рат учинити изразито маневарским, него код Француза који су на тенк гледали као на помоћно средство ватрене подршке. У складу са тако различитим гледањима на улогу и могућности тенка и тенковских јединица, дошло је и до адекватно различите организације и формације тих јединица, тако да су Немци и по овоме питању имали боље решење и велику предност.

б) Права вредност немачке доктрине у примени не може се потпуно реално оценити само на основу резултата које су Немци постигли у почетном периоду Другог светског рата, јер ти резултати, као што сам већ раније рекао, долазе и као последица изразитих слабости и грешака њихових противника, поготово што су то грешке углавном субјективне природе. Да су Французи и Совјети упочетку имали правилно гледиште о употреби оклопних јединица и у складу с тим њихову одговарајућу организацију и формацију, као што су објективно реално могли, друкчије би изгледала и примена немачке доктрине. У том случају Немци би, на пример, обавезно морали водити рачуна о незаштићеним боковима својих издужених „клинова“. То би битно мењало ствар, јер би смањивало темпо наступања, захтевало

веће снаге итд., тако да би примена те немачке доктрине имала сасвим другу физиономију и друге резултате. Према томе, углавном позитивно немачко искуство о употреби тенковских јединица из почетног периода Другог светског рата треба сматрати као крње и једнострано са становишта изградње савремене теорије ратне вештине. Јер, никада теорију ратне вештине будућега рата не можемо градити и на претпоставци да ће противник правити тако кардиналне грешке као што су то чинили Французи и Совјети, поготово што је Други светски рат сам по себи фоучно искуство у том смислу.

Ако бисмо побројана искуства о употреби тенковских јединица у почетном периоду Другог светског рата суочили са неким битним карактеристикама савременог техничког развитка у свету, могли бисмо приближно установити где је и какво место тих искустава у изградњи савремене доктрине оклопних јединица.

Употреба атомског и хидрогенског оружја даје неколико карактеристика будућим ратним дејствима која ће имати јаке реперкусије баш на дејство оклопних јединица. Неке од тих карактеристика биле би следеће:

а) Већа растреситост борбеног поретка, а то значи већа растојања између борбених ешелона уз истовремену потребу да се та растојања знатно брже савлађују, како би се могли експлоатисати резултати употребе атомског оружја. То је посебан проблем у оперативно-стратешким оквирима кад се зна да ће употреба комуникација бити знатно отежана, понегде и понекад и сасвим онемогућена.

б) Проблем што брже експлоатације дејства атомског оружја везан је и за секундарно зрачење.

в) Захваљујући развоју ваздухопловства постоји могућност масовне употребе ваздушнодесантних маневара. То је један од елемената који ће рат чинити веома покретним, брзим и еластичним.

Лако је уочити како свака од поменутих карактеристика просто у први план истиче употребу оклопних јединица. Оне се јављају као решаваоци многих проблема које ће рату наметнути савремена техничка достигнућа. То значи да је перспектива развитка оклопних јединица веома велика, посебно да ће се све више развијати њихова релативно самостална маневарска улога, како у тактичким тако и у стратешким оквирима. Зато су и немачка искуства употребе оклопних јединица из почетног периода Другог светског рата веома интересантна за савремену теорију ратне вештине. На пример, веома су интересантна како позитивна тако и негативна искуства обезбеђења бокова издужених „клинова“, начин и организација снабдевања јединица које су вршиле дубоке продоре, како се одржава темпо наступања у дубини итд.

За разлику од немачких искустава француска и совјетска искуства из почетног периода Другог светског рата немају скоро никакав практични значај за савремену теорију ратне вештине, осим што служе као поука како није требало радити.

Ова резоновања односе са на онај начин ратовања који ће вероватно доминирати у светским размерама, а то значи на рат међу бло-

ковима. Међутим, ако бисмо тим закључцима и анализама које су довеле до њих пришли са становишта малих ванблоковских земаља, онда би они, свакако, битно друкчије изгледали. Наиме, и те земље би морале усвојити поменуте закључке као вероватну основу по којој ће радити њихов евентуални противник. Али, очевидно је да њихове економске и друге могућности траже потпуно друкчија решења у погледу задатака и начина употребе оклопних јединица. Јер, изградња оклопних јединица у духу раније истакнутих закључака захтева, између осталог, њихов велики број, јако ваздухопловство ради подршке и заштите и атомско оружје. Ако недостаје ма која од поменутих ствари, онда се и доктрина о великој, релативно самосталној улози оклопних јединица не може реализовати у савременим условима. Отуда, поменута искуства употребе тенковских јединица из почетног периода Другог светског рата имају за разне земље различити значај, различите поуке, па, према томе, и друкчији методолошки и суштински начин њиховог коришћења.

За мале, ванблоковске земље које се спремају за одбранбени рат та искуства су интересантна, пре свега, са становишта одбране од јаких тенковских напада, затим са становишта што рационалније употребе релативно малог броја тенкова.

Видимо, дакле, како различити услови коришћења, једно исто искуство различито рефлектују.

Еволуција одбране

Једна од основних карактеристика по којој се одбрана из Другог разликовала од оне из Првог светског рата јесте активност. У складу са знатно ефикаснијим нападом у односу на онај из Првог светског рата и, према томе, његовим знатно већим могућностима за брже, еластичније, маневарскије решавање задатака, и одбрана је морала еволуирати, постајући активнија да би парирала такве могућности напада. Но, и поред те своје активности, она је у Другом светском рату још увек задржала у великој мери оне „пасивне“ елементе због којих се одбрана сматрала, у ограниченом степену, јачим видом дејства од напада. Као што је познато, ту теорију о одбрани као јачем виду дејства од напада развио је Клаузевиц и она се прихватила мање-више свугде, тако да је још и данас многи сматрају тачном.

Овде је интересантно неколико питања:

1. — Да ли је појачана активност одбране у Другом светском рату у односу на Први онај фактор који има тенденцију даље и каквог развитка у будућем рату? На ово питање може се са сигурношћу одговорити потврдно. Ево због чега. Већ смо видели да је основни узрок који условљава већу или мању активност одбране карактер напада, који је, са своје стране, условљен, пре свега, материјално-техничким чиниоцем напада. Ако је напад динамичнији, покретљивији, бржи, разноврснији, онда и одбрана мора постајати активнија да би му се супротставила и обратно. Пошто савремена техничка

средства очигледно рапидно повећавају управо оне особине напада које проузрокују већу активност одбране, то је јасно да ће одбрана у будућем рату направити још квалитативнији скок у својој активности него што је то био онај који је направила у Другом светском рату. Према томе, искуства о активности одбране из Другог светског рата од прворазредног су значаја за одбрану будућег рата.

2. — Да ли савремени услови све више бришу оштру границу између напада и одбране? Позитиван одговор и на то питање изгледа непобитан јер, уколико одбрана више постаје активна, утолико се она, по форми дејства, све више приближава нападу. У тактичким оквирима та се граница још некако и може повући. Међутим, у стратeгиским оквирима то је знатно теже. Ту се врло много испреплићу нападна дејства са одбранбеним те је тешко наћи чист напад или чисту одбрану. С обзиром на све веће активирање одбране, дакле, по форми дејства приближавање нападу, мислим, да у будућем рату разлици одбране од напада по циљу неће бити адекватна и разлика по форми дејства. Узмимо, на пример, дејство оружаних снага у целини: на копну се може бити у дефанзиви, у ваздуху у офанзиви, на мору и једно и друго, а да при томе форме нападно-одбранбених дејстава сва три вида оружане силе буду веома различито комбиноване.

3. — Да ли, у складу са горе истакнутим карактеристикама, савремена одбрана губи преимућство над нападом, чак и у оним ограниченим оквирима у којима је то поставио Клаузевиц? Изгледа да је логичан одговор и на то питање потврдан. Уколико се одбрана по форми дејства све више изједначаје са нападом, утолико она губи од свога преимућства. Клаузевиц, образлажући своју теорију, истиче да управо елементи „пасивности“ условљавају да је одбрана јачи вид дејства од напада. Та констатација је дата у условима кад су могућности — пре свега ватрене и остале — техничких средстава биле такве да је припремљено и поседнуто земљиште пружало веће погодности браниоцу него нападачу. Истина, и Клаузевицу је било јасно да се рат у целини не може добити само одбраном, па у том смислу и стоји његова суштинска ограда, која ограничава предности одбране и своди их на сасвим одређени оквир. Због тога се он залаже и за активност одбране, па у томе иде чак дотле да противофанзиву, за коју је требало створити претходне услове вођењем стратeгиске одбране, укључује у одбрану и каже да без те противофанзиве или противудара ниједна одбрана није потпуна, права, да јој недостаје баш тај најважнији, финални део. Међутим, очевидно је да стратeгиска противофанзива о којој Клаузевиц говори није више никаква одбрана ни по циљу ни по начину дејства. Он је, дакле, видео једну логичну и стварну противречност између своје тезе по којој је одбрана јачи вид дејства од напада и друге, по којој се рат не може добити само одбраном. Али, он није теориски потпуно успео наћи решење тих двеју противречности и доказати да су и једна и друга теза у одређеним историским условима биле тачне и да, суштински, нису искључивале једна другу ако се посматрају у дијалектичком једин-

ству свог постојања у ширим оквирима — рата као целини. Он је покушао наћи то решење на тај начин што је противофанзиву укључио у одбрану. Очеvidно је да је то у суштини механицистичко решење и да знатно одудара од његових дијалектичких резонавања по низу других питања.

Клаузевиц је, говорећи о одбрани као јачем виду дејства у поменутиим ограниченим оквирима, у жељи да што јаче истакне основу на којој почива његова теза, рекао: „Не плашимо се оптуге противу нашег мишљења: да је најпасивнија одбрана и најјача“. (Клаузевиц: „О рату“ стр. 321 — издање „Војног дела“ 1951 године.)

Али, очеvidно је да једно такво апсолутизирање једне стране ствари, макар и основне, има као и свака једностраност, одређенијих недостатака и може да постигне потпуно супротан ефекат од жељенога. И он је то видео и зато се на другим местима залаже опет за активност одбране. То је и разумљиво, јер ту постоји одређена мера односа пасивности и активности, која је диктирана карактеристикама напада. Ако се та мера пређе, добијамо нови, супротан квалитет. Оно што је било позитивно претвара се у своју супротност. То практично значи да је превазиђена мера пасивности у одбрани управо чини неспособном да се супротстави нападу. Али је зато очеvidно да, уколико одбрана губи од своје пасивности и по степену активности све се више приближава нападу, утолико се она и по јачини, као вид дејства, све више изједначаје са нападом, губећи своја преимућства. Мислим да бисмо анализом и упоређивањем искустава из Првог и Другог светског рата за ову констатацију нашли апсолутну потврду.

Ако томе питању приђемо са становишта савремених услова доћи ћемо до закључака који, мислим, квалитативно друкчије постављају однос одбране и напада. Данас је мање-више сваком потпуно јасно да одбрана, уколико се жели успешно супротставити нападу, мора бити неупоредиво активнија од оне из Другог светског рата (раније су постојала и потпуно супротна мишљења и о њима се писало у војној литератури Запада) и то најмање у оноликом степену колико су могућности напада за бржа и разноврснија дејства порасла. То значи да ће се одбрана по форми дејства све више приближити нападу, јер активна дејства у одбрани, по форми и до одређеног степена по суштини, и нису ништа друго него нападна дејства. Према томе, и одбрана ће све више губити онај основни фактор, који је њу, у одређеним оквирима, чинио јачим видом дејства од напада. Овде се сада могу поставити два питања: прво, да ли, аналогно горњем резонавању, долази до потпуног брисања разлике између напада и одбране као видова дејства; и друго, да ли одбрана и у оним ограниченим оквирима губи од својих преимућстава само адекватно степену јачања своје активности или је ту, захваљујући одређеним факторима, дошло до сасвим квалитативних промена које су, можда, знатно веће.

У одговору на прво питање укратко би се могло рећи ово: иако се одбрана по форми дејства знатно приближавала нападу, она се ипак потпуно не идентификује са њим, а што је још важније, она ће се по циљу и даље битно разликовати од напада.

Одговор на друго питање, мислим, знатно је тежи. Формално, логички би губитак одређених ограничених предности одбране над нападом био адекватан степену ишчезавања основе — „пасивности“ — из одбране, на којој је та предност базирала. Међутим, постоји неколико озбиљних разлога који наводе на много радикалнији закључак. Савремена техничка средства су по својим особинама и разноврсним могућностима много више нападна него одбранбена. Могућности ваздухопловства, ракетно, атомско и термонуклеарно наоружање не само што у поступцима, тактичким и нарочито стратеским, захтевају промене у смислу битног јачања нападних елемената, него, у многочему проширују досадашњи опсег напада, допуњујући, у извесном смислу, његову унутрашњу структуру. Ако бисмо за ову тврдњу тражили потврду у најширем смислу речи, могли бисмо је наћи, на пример, у анализи стратеских дејстава двају противника који располажу свим тим савременим ратним средствима. Нуклеарни и термонуклеарни удари или противудари могу имати битан значај у постизању стратеских циљева одређене етапе рата, без обзира на однос нападано-одбранбених дејстава на фронту копнене војске. Данас се и на Истоку и на Западу пише о томе да поједини видови могу самостално изводити стратеске операције и то у разним комбинацијама, као, на пример: да оба противника воде истовремено нападне операције у ваздуху, а да притом остали видови војске воде истовремено или нападне или одбранбене операције итд. То би се, свакако, у знатно мањем степену могло односити и на дејства у тактичким оквирима. Ако се, пак, овом питању прилази са становишта ситуације да једна страна не располаже атомским оружјем, онда је управо та страна, у првом реду, упућена на нападна дејства, ако жели, што је могуће више, избећи дејству противничког атомског оружја.

Све то наводи на закључак да је одбрана као вид дејства изгубила од својих ограничених предности над нападом знатно више него што је степен ишчезавања из ње основе на којој је та предност базирала — „пасивности“. Штавише, по многочему изгледа да је ту дошло до сасвим квалитативне промене односа у корист напада. Јасно је да је ту тврдњу теоретски веома тешко *потпуно доказати*, јер је то једна од доста честих поставки теорије ратне вештине коју, са сигурношћу, може доказати или оповргнути само ратна пракса.

Ноћне борбе

У Други светски рат ушло се са схватањима да ће ноћна дејства бити ограничена и да никако неће прелазити тактичке оквице. Таква предвиђања показала су се нестварним, јер су се ноћна дејства развијала често превазилазећи тактичке, па понегде, нарочито при крају Другог светског рата, и оперативне оквице. На Источном фронту било је обостраних ноћних напада. По преласку иницијативе на страну Руса, Немци су ноћна дејства често примењивали, нарочито у ситуацијама кад је требало вршити пробој из окружења. Иначе,

при крају Другог светског рата у Италији и на Западном фронту Немци су мање-више сва успешна нападања дејства везивали за ноћ.

Руси су масовније практиковали ноћне нападе у тактичким и оперативним оквирима, стално су проучавали и усавршавали ноћна дејства, тако да су у другој половини Другог светског рата постизали и одличне резултате, вршећи продор и до 16 километара у току једне ноћи у дубину непријатељске одбране.

Дакле, ноћна дејства су се јако развила у току Другог светског рата али, ако посматрамо рат у целини, изузимајући наш, она ипак нису битно превазилазила тактичке и оперативне оквире. Међутим, захваљујући савременим техничким средствима као и проученим искуствима из Другог светског рата о могућности ноћних дејстава, постоје услови да се у будућем рату далеко више развију и да постану нормалан начин борбених дејстава и то, не само у тактичким, него и у стратешким оквирима. Штавише, има много изгледа да код неких земаља и армија, нарочито мањих, то постану чешће и нормалније практикована дејства него што ће бити дневна.

Интересантно је размотрити неке од карактеристика ноћних борби са становишта савремених техничких достигнућа. Узмимо, на пример, познато искуство Другог светског рата да су ноћни напади извођени знатно згуснутијим борбеним поретком уз, скоро, на пола смањена нормална дневна растојања и отстојања. Како то искуство изгледа ако се суочи са дејством атомског оружја и доста развијеним техничким средствима ноћнога извиђања данас? Изгледа да ће се норме растојања и отстојања у оквиру борбеног поретка при ноћним дејствима морати мењати, и то, не само пропорционално општим променама тих норми предвиђеним за нормална дневна дејства, него знатно више, тако да ће се те норме углавном приближавати дневним, мада се са њима сигурно неће и потпуно изједначити. У том правцу јако делују савремена техничка достигнућа. Не сме се стварати рентабилан атомски циљ ноћу као ни дању, мада, и поред усавршавања свих техничких средстава ноћног извиђања, ноћ још увек претставља велику заштиту у односу на дан. Осим тога, савремена техничка средства омогућују релативно брже савлађивање простора ноћу, тако да с те стране отпада потреба за знатно већим приближавањем резерви, других ешелона итд. ради одржавања потребнога темпа у нападу, или брзине реаговања у одбрани.

Проблем простора на бази искустава НОР-а

Већ је Други светски рат истакао у први план проблем простора за оне земље које су биле жртве агресије. Све европске земље које су биле нападнуте од стране Немачке, осим Совјетског Савеза, биле су „мале“ за одбрану. Још је, дакле, у Другом светском рату нападач располагао таквим техничким средствима која су му омогућавала велики темпо напада, да су се све земље, осим оних

највећих, нашле, поред осталог, пред проблемом помањкања простора потребног за извођење одбране.

Пошто савремена техничка средства омогућују неупоредиво већи темпо наступања, то се проблем простора појављује у знатно оштријој форми него што је то било у Другом светском рату и то, не само за мале и средње него и за велике земље, или чак и за коалицију већег броја земаља. Како то изгледа може се видети из чињенице да поједине армије предвиђају дубину ближег задатка једне стратегиске операције на око 1.000 километара.

Према томе, оне земље и народи који су спремни и хоће да се боре, а не да подлегну првом муњевитом налету нападача, морају, између осталог, и проблем простора решавати на начин који излази из оквира класичних, искључиво фронталних принципа ратовања. Ми у томе погледу можемо наћи изванредне поуке у НОР-у. Нисмо ми у НОР-у потпуно игнорисали простор, како би то неком површном посматрачу могло изгледати. Напротив, увек смо тежили да повећамо слободну територију, међутим, захваљујући другим факторима, посебно бројном и техничком односу наших и непријатељских снага, нисмо слободу маневра могли подредити обавезном чувању створене слободне територије. За нас је слободна територија имала, поред политичког, и чисто војни значај. Зато смо бранили слободне територије дотле док је та одбрана могла да се одвија у оквирима начела наше стратегије и тактике. Али, чим би претила опасност да се та начела наруше, а то практично значи да прихватимо круто фронтални начин ратовања који нам је покушавао натурити непријатељ, ми бисмо одустајали од одбране дотада створене слободне територије, напуштајући је, да бисмо истовремено офанзивним дејствима стварали на другој страни нову, обично, још већу слободну територију. Ми смо на тај начин у условима НОР-а решавали проблем простора. Релативно малу територију Југославије претворили смо својим начином дејства у практично бесконачан простор за непријатеља. Ваља напоменути да то није идеално решење проблема простора, него да је то нужно решење у условима инфериорног односа снага према непријатељу. Кад се тај општи однос снага за време НОР-а променио у нашу корист, онда је и наш однос према територији постао друкчији. Мислим да такво наше искуство у погледу решавања проблема простора има изванредан значај за савремене услове.

Зависност и међусобни утицај противничких доктрина у светлости искустава НОР-а

Док је немачка доктрина муњевитог рата тријумфовала по Европи и за један одређени период времена у Совјетском Савезу, дотле су се њена основна начела показала неуспешним у борби против НОР-а. То је толико позната ствар да нема никакве потребе за анализама и објашњењима, него је, мислим, интересантније извући

одатле неке закључке који би имали општу теоретску вредност. Они би се углавном могли свести на ове:

1. — У једном истом временском периоду не може једна доктрина имати универзалан значај. Важан фактор који омогућује успешну реализацију једне доктрине јесте и доктрина противника. Уколико је непријатељска доктрина ближа најбољем решењу коришћења реалних услова за рат, утолико она мора имати јачег утицаја на доктрину свога противника. На пример, доктрина са којом је Француска ушла у Други светски рат није, ни издалека, користила све реално постојеће објективне услове тадашње ситуације, па, аналогно томе, и Немачка, при стварању и развијању своје доктрине, није била нарочито обавезна да води рачуна о француској доктрини, осим у смислу што већег коришћења њених слабости, а не у смислу исправљања слабости властите доктрине која би се могла уочити у поређењу са противничком. Међутим, немачка доктрина морала је трпети битне измене у борби против НОР-а у Југославији. Наша доктрина максимално је користила све постојеће објективне и субјективне услове за успешно вођење управо онаквог рата какав смо ми водили. Одређени услови су, дакле, родили такав начин рата да би у повратном дејству баш такав начин рата био у стању да најпотпуније искористи те исте услове који су га родили. Доктрина која је све то имала у виду и на тим факторима била заснована, морала је довести у питање начела доктрине муњевитог рата при њиховом међусобном сукобу. То је потпуно логично још и због тога што се претставник доктрине муњевитог рата јавља као нападач, који се није припремио за вођење рата какав му је наметнут и друго, што је доктрина муњевитог рата добрим делом базирала на слабостима противника којих, наравно, није било у нашем НОР-у.

2. — Степен међусобног утицаја доктрина двојице противника зависиће од тога чији је начин ратовања виталнији и више одговара конкретной друштвено-историској и војно-политичкој ситуацији. Но, једна ствар може се сматрати законитом, а то је, да доминантан утицај на карактер и физиономију рата врши она доктрина која је еластичнија, свеобухватнија, која се може лако прилагодити битно различитим ситуацијама и која, према томе, свеобухватније користи све постојеће услове за вођење рата.

НОР у суштини и претежно стратегиска офанзива

На крају, још једно питање које је интересантно са становишта метода и суштине класификације искустава НОР-а. Да ли је НОР био претежно стратегиска офанзива или стратегиска дефанзива? Ту постоје различита мишљења.

Пре него што бисмо анализирали та различита мишљења, треба одмах напоменути да бисмо сасвим промашили ако бисмо у НОР-у тражили стратегиску офанзиву или дефанзиву по узору на те категорије из фронталног начина ратовања. Таквих категорија у НОР-у

нема, нити их је могло бити из простог разлога што је то други, специфичан начин ратовања који је, нормално, морао имати и своје посебне законе и категорије. Истина је да се и НОР у својој завршној фази по форми знатно приближио класичном фронталном начину ратовања карактеристичном за Други светски рат, мада се са њим никада није потпуно изједначио. У тој фази његови се поступци и норме могу донекле, мада опет не сасвим, упоређивати са онима из фронталног начина ратовања. Стратегиска офанзива и дефанзива одређене су категорије које је теорија стратегије фиксирала на бази изучавања класичног фронталног начина ратовања. Према томе, строго узевши, не би било правилно упоређивати појмове изишле из једне стварности са праксом која је квалитативно друкчија. Међутим, како ми немамо обрађену и озакоњену терминологију НОР-а, нарочито не са становишта и у домену теорије стратегије, то ћемо се терминима стратегиске офанзиве и стратегиске дефанзиве условно послужити, подразумевајући ту само ону основну суштину ствари која би се у виду питања могла формулисати и овако: да ли је НОР, посматран у целини и у стратегиским оквирима, претежно претстављао офанзиву или дефанзиву?

Аргументи оних који сматрају да је НОР у суштини претстављао стратегиску дефанзиву били би углавном следећи:

1. — Ми смо били у одбрани, односно бранили смо своју земљу од окупације, па смо, према томе, водили стратегиску одбрану.

2. — У домену тактике ми смо били мање-више стално у офанзиви, а у домену стратегије у дефанзиви, јер нам, у великом периоду рата, општи однос снага није дозвољавао да предузмемо стратегиску офанзиву. Тада, кад се општи однос снага променио у нашу корист, и ми смо из оквира офанзивних тактичких дејстава прешли и на офанзивна стратегиска дејства.

3. — Временски добар део НОР-а протекао је у великим непријатељским офанзивама кад смо били принуђени да се бранимо.

Мислим да се ниједан од поменутих аргумената заједно са својим образложењима не би могао прихватити. Узмимо први аргумент. Његова основна слабост је у томе што он брка појмове, идентификујући одбранбени рат са стратегском дефанзивом. Истина је да смо ми водили одбранбени рат, али то никако аутоматски не значи да се такав рат мора водити искључиво дефанзивом у стратегији. Напротив, и одбранбени рат се може водити најбескомпромиснијом стратегском офанзивом. За то има врло много примера у историји ратова.

Код нас је и специфичан случај и у томе смислу што НОР није значио континуелан продужетак априлског рата. Није то, дакле, био прелаз армије потучене у фронталном начину ратовања на партизански начин, да би то давало један општи печат НОР-у. Напротив, НОР је почео без икаквог ослоњања и везе са старом армијом, која је била потпуно разбијена. То значи да НОР суштински и са чисто војног становишта није значио континуелан продужетак одбране земље коју стара, регуларна армија није успела одбранити, него је он претстављао борбу за ослобођење већ окупиране земље. Дакле, и по суштини и по форми то је био офанзиван задатак.

Што се тиче другог аргумента теорије по којој је НОР претстављао претежно стратегичку офанзиву, треба, у првом реду, рећи да је теоретски типичан пример навлачења оригиналне специфичне стварности НОР-а на оне теоретске калупе који су прављени на бази квалитативно друге стварности. Тврдња да смо у тактичким оквирима били у офанзиви, али да у стратегији нисмо, мислим, да је илустрација тога. Изгледа као да је та тактичко-офанзивна дејства требало претворити у неку целовито нападну стратегичку операцију па да би се схватила, или то признала као офанзива у домену стратегије. Међутим, при томе се не види да бисмо баш на тај начин прешли на један други начин ратовања. Треба схватити да је збир тих офанзивних тактичких дејстава, а у многим периодима и ситуацијама, не само тактички него и стратегички, претстављао органску целину међусобно повезану једном стратегичком идејом, а организацијски повезану само до тога степена до кога је то било корисно у датом моменту у духу суштине нашега начина ратовања. Ако бисмо своју праксу хтели убацити у старе теоретске калупе, онда би се за НОР још мање могло рећи да је био стратегичка дефанзива него стратегијска офанзива. Јер, ми нисмо отсудно бранили слободну територију, нисмо у њеном оквиру имали државно тежиште итд. Нормално је да се у стратегичкој дефанзиви смањује сопствена територија, а код нас се у НОР-у, напротив, свакодневно повећавала слободна територија итд.

Наша офанзивна стратегија у НОР-у није се огледала само кроз офанзивне војне операције стратегичког значаја него, пре свега, у сталном општем јачању и развијању НОР-а, садржаном у свакодневном јачању наших оружаних снага, како бројном тако и организацијском, повећавању слободне територије, јачању наших политичких позиција итд. То је суштина само офанзивне стратегије једног таквог рата, која је, постепено мењајући општи однос снага, стварала

услове и за војне операције релативно друкчијег карактера. Иначе је, мислим, јасно да се дефанзивном стратегијом не би могли створити онакви услови за вођење завршних операција какви су постојали. Ако се упореде услови вођења НОР-а у 1941 години са оним из завршног периода рата, мора се уочити квалитативна разлика у неким битним факторима — снази оружане силе, територији коју смо држали и у политичкој ситуацији у земљи. Стратегиском дефанзивом у онаквом рату какав смо ми водили не би се могао створити ниједан од поменутих фактора. На пример, не знам како би се стратегиском дефанзивом могло обезбедити онако стално, рапидно повећање наше слободне територије?

У погледу трећег аргумента који говори о томе да је велики део НОР-а испуњен непријатељским офанзивама, па би, аналогно томе, требало да смо и ми за то време у дефанзиви, могло би се рећи да се по неразумевању суштине НОР-а не разликује од другог аргумента. Наша дефанзива у чисто војном погледу, чак ни на оном простору где је вођена непријатељска офанзива, није се са њом потпуно временски поклапала. Наша, да је назовемо оперативно-стратегиска дефанзива, обично је кратко трајала и уступала би место офанзиви. Супротставити се непријатељевој офанзиви избегавањем борбе коју је он хтео наметнути уз истовремено предузимање сопствене офанзиве у неком другом правцу — то је постало једно од познатих виталних оперативно-стратегиских начела НОР-а.

Ако бисмо са становишта питања о коме је реч анализирали цео ток НОР-а нашли бисмо, мислим, мали број веома кратких временских периода заиста кад смо били у стратегиској дефанзиви. То је и разумљиво јер би дефанзива у стратегији код онаквог начина рата значила одузимање управо оних суштинских преимућстава које је он имао над непријатељским и на којима је, у великој мери, базирана наша победа у НОР-у. Према томе, то питање заслужује да буде правилно осветљено и са становишта теорије стратегије.